

kan inte överskattas" (s. 246). Massmediernas former och användningsområden har förändrats. Sociala medier upptar en allt större del av allmänhetens mediekonsumtion och de har fått en kraftigt ökad betydelse för nyhetsförmedling, opinionsbildning samt reklam och marknadsföring. Analog och digitala medier samexisterar dock fortfarande och författarna ser detta som en bekräftelse på den tes man driver i boken om att olika medier funnits parallellt. Gammelmediernas roll som granskare och korrektiv blir enligt recensentens uppfattning allt viktigare.

Utrymmet här har bara medgett några nedslag i den omfångsrika, fak-taspäckade och välskrivna boken. En stor förtjänst med boken är det illustrativa bildmaterialet. En annan positiv sak är att mediehistorikens olika perspektiv visas i form av 17 faktarutor, som var och en presenterar en medieforskarens behandling av ämnet. Som ekonomihistoriker är man naturligtvis glad över att de kända ämneskollegorna Harold Innes och Marshall McLuhan finns med på listan. Innehållet i boken är inte till alla delar lättillgängligt för läsaren, vilket ställer frågan om den tilltänkta publiken. Den är säkert lämplig litteratur för de redan invigda, men kanske mindre lämplig för exempelvis nybörjare på journalistutbildningen. Eftersom den riktar sig till en svensk publik undrar man lite om referenserna. Inga hänvisningar sker exempelvis till några arbeten inom de två stora projekten om den svenska pressens respektive de svenska etermediernas historia. Men, här är recensenten part i målet.

Göteborgs universitet

SVERKER JONSSON

Motzi Eklöf (red.), *Humanimalt: Oss djur emellan i medicin och samhälle förr och nu* (Malmköping: Exempla 2020). 137 s.

Humanimalt är en antologi om "sambandet mellan människor och (andra) djur i sjukdom och hälsa, förr och nu." Det är ett i högsta grad aktuellt ämne när samhällen världen över brottas med att hantera en coronaviruspandemi som, vilket redaktören Motzi Eklöf också noterar inledningsvis, uppges ha sitt ursprung vid en djurmarknad. Men zoonoser och smittspridning är bara en del av detta samband, och boken omfattar mycket annat. Dess syfte är att lyfta fram hela medicinens animalitet: att visa att djur, av många olika slag och i många olika slags roller, har haft stor betydelse för medicinens utveckling och att detta behöver reflekteras i hur vi skriver dess historia.

I inledningskapitlet formulerar Eklöf denna målsättning mot bakgrund

dels av det växande engagemanget för medicinskt samarbete över art- och yrkesgränser som betecknas *One Health*, dels av det tvärvetenskapliga forskningsfältet djurstudier (*animal studies*) vars företrädare bland mycket annat har uppmärksammat vikten av att studera relationen människa–djur historiskt. Däremot har medicinhistorien enligt Eklöf ”fortfarande många vita fläckar” på detta område. Ändå har djur alltid varit centrala för medicinen: som inspirationskällor, som patienter, som dissektions- och vivisektionsobjekt, som försöksdjur, som råmaterial i läkemedelsproduktion och, förstås, som källor till farsoter.

Eklöf pekar särskilt på att medicinens historia har en agrar- och veterinärhistorisk dimension som tidigare forskning sällan har behandlat. Det är en viktig poäng: teori och praktik kring djurs hälsa och sjukvård har alltid i viss utsträckning överlappat humanmedicinen och har bidragit till att forma dess utveckling. Eklöf menar följaktligen att det finns goda förutsättningar för en ”ömsesidig berikning och ökat samarbete” mellan dessa forskningsområden. Detta inte minst eftersom veterinärmedicinshistorien, som Johanna Widenberg diskuterade i denna tidskrift år 2014 (*”Veterinärmedicinshistoria i omvandling”, Historisk tidskrift 134:4*), nu håller på att frigöra sig från sin tidigare bindning till veterinäryrket för att i stället bli ett brett forskningsfält om ”djurläkekonstens och djursjukdomarnas historia” (s. 698). Med hänvisning till Widenbergs resonemang föreslår Eklöf att begreppet veterinärmedicinshistoria därmed bör ersättas med djurmedicinshistoria eller animalmedicinshistoria. Det kan nog finnas fog för att på så sätt placera patienten i centrum och att tydliggöra att djurhälsans och -sjukvårdens historia är både bredare och längre än veterinäryrkets. De nya begreppen vidmakthåller dock uppdelningen mellan människor och (andra) djur. Ett nästa steg vore att utveckla kritiken av medicinshistorisk antropocentrism ytterligare genom att skissa konturerna av ett explicit artöverskridande medicinshistoriskt forskningsfält.

Utöver inledningen består *Humanimalt* av ett förord samt 14 populärt hållna kapitel som på olika sätt behandlar djur i relation till medicin, hälsa och sjukdom. Dessutom innehåller boken ett rikt bildmaterial som dels knyter an till kapitlen, dels utgör fristående illustrationer av det övergripande temat. Kapitlen är korta (5–9 sidor) och lättlästa. De flesta saknar löpande referenser i texten – rimligt med tanke på det populärvetenskapliga anslaget – men anger relevant litteratur i en avslutande litteraturlista. Ämnesmässigt täcker de in ett brett område. De är inte explicit grupperade efter teman, men inledningen anger tre överlappande sådana: ”djur för vetenskap och lärande, smittsamma djur och människor, och animala produkter som sot eller bot.” Många kapitel har bäring på flera av dessa. Annars har de ganska olika karaktär. De flesta, men inte alla, presenterar historisk forskning o

i form av bearbetningar av eller med utgångspunkt i tidigare publicerade studier. Kronologiskt ligger betoningen på 1900-talet, men även 1700- och 1800-tal finns representerat.

Det första kapitlet är skrivet av Ann Gustavsson och handlar om lepra och de djur som kan sprida sjukdomen. Det följs av Johanna Widenbergs bidrag om smittspridning av mjältbrand under 1700-talet, kopplat till äldre tiders bruk att öppna och undersöka självdöda lantbruksdjur. Denna smittkälla återkommer i Marianne Elvanders kapitel om galna kosjukan (och andra liknande sjukdomar), som drabbade kor som utfodrades med benmjöl framställt bland annat av just självdöda kor. De spred sedan via livsmedelsproduktionen smittämnet till människor som då kunde få en dödlig hjärnsjukdom. Smittspridning genom livsmedelproduktion är också temat för Cecilia Jernbergs bidrag, som sätter 1953 års salmonellaepidemi i relation till ett mer sentida utbrott av campylobacterinfektion. Ett annat slags smittspridning kopplat till animala produkter uppträder i Motzi Eklöfs kapitel om ett smittkoppsvaccin som inte bara visade sig ha biverkningar utan också innebär att vaccinerade människor kunde sprida smittan till nötkreatur. Vaccinproblematik figurerar vidare i Charles Olssons personligt hållna text om sina försök att utröna varför det svininfluensavaccin som användes under vaccinationskampanjen 2009 i vissa fall gav allvarliga biverkningar. Andra infallsvinklar på mediciner framställda ur djurkroppar finns i Christer Nordlunds bidrag om endokrinologins historiska beroende av djurmateriell för att utvinna hormoner för forskning och läkemedelstillverkning, och i Maria Josephsons kapitel om två veterinärer – i Sverige och Italien – som under efterkrigstiden menade sig kunna behandla svåra sjukdomar med läkemedel framställda av djurorgan, men vars metoder ledde till konflikter med läkare och medicinska myndigheter. Förhållandet mellan veterinär- och humanmedicin återkommer i Henrik Björcks studie av de spänningar som uppstod kring planerandet av en statlig veterinärbakteriologisk anstalt under tidigt 1900-tal. Två bidrag behandlar djur i medicinsk och biologisk forskning och undervisning kring sekelskiftet 1900: Elin Björk berättar om kirurgen Jacques Borelius försök att använda igelkotten som experimentdjur för att utvärdera en ny behandling av prostataförstoring, och David Thorsén skriver om försök med anatomiska dissektioner som ett sätt att utveckla skolundervisningen om natur och naturvetenskap. Ytterligare två bidrag behandlar tuberkulosens historia i Sverige: Marie Clark Nelson skriver om upptäckten av tuberkulosbakterien och om diskussioner bland läkare och veterinärer om sjukdomens natur och behandling, och Lars-Erik Appelgren redogör för nötkreaturstuberkulosen i jordbruket och den strategi som utrotade sjukdomen bland svenska kor. Jordbruket återkommer i Alexandra Waluszewskis bidrag, om tillväxtbefrämjande antibiotika inom svinindu-

strin och om hur svenska lantbrukare blev föregångare i att utveckla ett produktionssystem fritt från detta insatsmedel.

Dessa korta beskrivningar – som här inte följer bokens disposition – gör inte kapitlens spännande innehåll rättvisa, men illustrerar förhoppningsvis att det är ett digert smörgåsbord som bjuds, med många kontaktytor mellan bidragen. För att vara en bok så inriktad på djur behandlas dock själva djuren ganska perifert. De får sällan spela aktiva roller. I inledningen påpekar visserligen redaktören, kanske för att förekomma en sådan invändning, att det är ”människans relation till djur” snarare än ”djuren i sig” som står i fokus. Avgränsningen är rimlig, men den behöver inte utesluta den roll djuren själva har haft i att forma relationen, särskilt inte om ambitionen är att skriva ”djurmedicinshistoria”. Mer diskussion av hur djurs liv, beteenden och agerande i förekommande fall har påverkat deras förbindelser med mänskliga medicinare – och av vilken slags medicinshistoria som skulle kunna skrivas i ett sådant perspektiv – hade således varit välkommet.

Med tanke på bokens anslag ska denna synpunkt dock inte läsas för kritiskt, utan framför allt ses som ett förslag på en möjlig inriktning för vidare forskning. Den förändrar inte att *Humanimalt* är en visuellt tilltalande och brett tillgänglig antologi som också utgör ett vägande argument för vikten av att uppmärksamma djurens roll i medicinshistorien liksom medicinens betydelse för djur och de verksamheter som är knutna till deras liv och död. I slutordet förutskickar Eklöf dessutom ytterligare en gränsöverskridande medicinshistorisk publikation. Den finns det anledning att se fram emot.

King's College London/Kungliga Tekniska högskolan

KARL BRUNO

Mats Berglund, Lars Nilsson & Per Gunnar Sidén, *Svensk stadshistoria – en introduktion* (Stockholm: Stads- och kommunhistoriska institutet 2019). 184 s.

I en tid när stora delar av mänskligheten bor i städer ökar också intresset för staden i olika perspektiv. Mestadels rör det sig om dagsaktuella frågor kring miljö, hållbarhet, infrastruktur eller byggnaders utformning. Ofta används historia som ett argument för olika ståndpunkter. Det är dock sällan som historiker deltar i dessa diskussioner trots att det skulle behövas argument som hade sin grund i empirisk historisk forskning. Kanske kan *Svensk stadshistoria* locka nya generationer historiker att ägna sig åt ämnet och förnya forskningen kring svenska städer och deras roll i samhällsutvecklingen. Boken är avsedd att användas som kursbok vid universitet och högskolor, men